

Az ideológia hullámain...

A nyolevanes évek első fele az elavult és a korszerű szocialismus-felfogás dialektikus körüljárásával telt el. Közben sokféle ok miatt a társadalom és benne a reformértelmiség jelentős része bizalmatlanná vált az ideológiával szemben. A „köznap” tudat az elmélettel szemben már korábbi előítéletekkel viseltetik, hiszen — érthetően — szinte máig azt tekinti a szocializmus marxista elméletének, amit a propaganda, a brosúrák elméletként feltaláltak neki. A dogmatizmustól szabadulni kívánó ideológia ezekben az években is pragmatikusan építkezett. Az új vagy újnak tartott jelenségeket a korszerű szocializmuskép részévé nyilvánította, az elavulni látszókat kidobta. Közben homályos maradt, mit is értünk a „rég” szocialismusfelfogáson és mit az újon? Sokan ezek láttán a legalább ilyen homályos „szocialista értékek” védelmére rendezkedtek be. A szegényes tartalmú ideológiai offenzíva pejoratív színezetet adott magának az ideológiának.

Ekkor jött — hangot adva a reformértelmiség egy részében uralkodó hangulatnak — Gombár Csaba kiváló politikuspukkasztó intellektuális provokációja, a Kritika egyik múlt évi számában. Mire nekünk az ideológia? Ezen a fronton a reform mindig vereséget szenvedett a szocializmus vörös páncéljába rejtő konzervativizmussal szemben! Még rosszabbá vált a helyzet, amikor az ideológiai megnyilatkozásokot eldöntötte a reformfrazéológia. A gazdasági reformot, az élénkületet akaró technokrácia hivatali elvárás-ként fogalmazta meg a korszerűséget! Elhallgatott a nyílt dogmatizmus, egyre ritkábban emlegették a fejlett szocializmust is. A reform mégsem haladt előre. Ideológiai (ál)offenzívával leplezték a helybenjárást, a gazdaság fokozatos leépülését, a rejtett centralizáció újraintézményesülését, az adminisztratív hajlamok újraébredését. A reform tehát legyen racionális, legyen konkrét! Ne nyisson ideológiai frontokat. A szocializmussal „ő” is azonosul, következésképp a Nagy Elveken nincs mit vitatni. Körülbelül így fejezte be Gombár nagy vitát kavaráó cikkét. (Ezúton is elnézését kérem gondolatainak fenti összességéért.)

Az 1984 áprilisában elfogadott — a kissé laza spárgázás miatt menetközben fogyatkozó — reformcsomag reformszelvényeként bevezetése közben erősebbek a kedvezőtlen tendenciák. Továbbra is fokozatosan próbáltuk átállni a „másik” oldali közlekedésre. Az eltorlaszolt nagykapuk kinyitása (a makroszféra reformja) helyett hivatalos kiskapukat a vizitumok rajta. A részreformok — a fizetési szükségélehetettség miatt is — menetközben semlegesítődtek. Másrészt gyakran nem egy reformkonceptió logikai rendje, hanem az őket felváltó részapparátusok ereje határozta meg bevezetésüket. Így került sor az adóreformra is, amely mintegy körtöltéssel torlaszolja el a kisvállalkozások kapucskája körüli térséget!

Az ellentmondások felhalmozódása láttán sorra születtek a reformkonceptiók. A reform központi zászlaját előbb kitűzték, majd újrabevonták. A korlátozott nyilvánosság egymástól is elzárt belső körökben sorra bontogatták az apró kis zászlókat. Új jelenség, hogy erre az útra lépett az „elkötelezett” értelmiség jelentős része is.

Az élénkítés megalapozatlan reményének szertefoszlása után elkészültek a kibontakozási programok. Sajnos ezek adósak maradtak az eszközrendszer, a garanciák megfogalmazásával. Mind ez ideig nem teremtettek teljesítménykényszeres közeget, sőt a kivárás, a teljesítményvisszatartás tendenciája sok helyütt erősödött is. Talán túl sokat vártak a szubjektív azonosulástól. Éppen akkor, amidőn a már évek óta üzengető, sorskérdésekkel lelemetlenkedő értelmiség mellett válsághangulatba került a társadalom többi része is.

A fokozódó elbizonytalanodás és megvilágításba helyezte: az ideológia reformja nélkül a kibontakozás stratégiája nem dolgozható ki meggyőzően. Elfogadta végre a politika a reformértelmiség másik régi tézisé: olyan átpolitizált, a politi-

„Ideológia-éhség” — ezzel a címmel írtam még Csernyen-ko idején egy cikkekcskét. Mi itt vállalkozunk, újítunk — csináljatok már hozzá végre egy kis ideológiát — mondotta volt ennek előtte Bábólnán jogászokodó évfolyamúrsam. Jó csapolt sör mellett meg is ígérttem: ideológiai végcémkát alakítunk egyetemi berkeinkben. Most furdal a lelkiismeret: mire jutottunk azóta?

kai apparátusokkal annyira átszőtt társadalmakban, mint a kelet-európai szocialista országoké — nem létezhet önmagában vett gazdasági reform. Döntés született a pártkonferenciáról, nyilvánosságra kerültek az ideológiai tézisek, s szűkebb körben megindultak a viták a politikai intézményrendszer „korszerűsítésének” irányelveiről. Kár — s ez a jövőre nézve is aggasztó, hogy mindkét dokumentum makacsul kerüli a reform kifejezés használatát a politikai rendszerre vonatkozóan.

A fejmunkások felgyülemlett mérgüket alkotó energiává alakítva kapcsolódtak be az elemzésekbe. Ma egy ideológiai hullám átvonulásának lehetünk tanúi. Mi szükséges ahhoz, hogy ez ne maradjon partot érve ellapuló magányos habfodor? Milyen feltételek mellett hasznosulhatnak a vita eredményei? E kérdések kapcsán fogalmaznánk meg néhány sarkit — „magántézist”.

1. A cikkek, tanulmányok és egyéb megnyilatkozások eddig inkább magányos töprengésnek tűnnek. Lelki egyensúlyunknak használ, ha élve az alkalommal most kiírjuk magunkról sokéves töprengéseink hordalékait. Am ha továbbra is szó nélkül hagyjuk egymás egyoldalúságait és kritikai bátorságunk továbbra is csupán a nálunk már úgy általában régóta csépelhető dogmák vagy akár politikai apparátusaink következtetlenségei ellen irányul — elmarad az eszmék megmérkőzése. A gondolatok elmennek egymás mellett, nem egyesülnek koncepciókká. A különleges gyorsasággal porladó importhiányos papír miatt még az utókor ítéletébe vetett remény sem vigasztalhat bennünket.

A tudományos nyilvánosság szerkezetének reformja politikai korlátok lebontását is feltételezi. A politika tolerálja a magánvéleményeket, sőt a szakmai nyilvánosság belső köreiben ma már a vélemények csoportosulását is. Évek óta folynak az egymást is alig meghallgató marxista, bolsevik, népi-nemzeti, demokrata, liberális elit-értelmiségi szek-ták műhelyvitái. Ezek nem léphetnek ki a társadalom ítélőszéke elé. Ki ki fő a maga lebében, s a párbeszéd hiánya miatt radikalizálódik önnön belső logikája szerint. A sors ördögi büntetése: a hatalomvédő reflex túltengéséből fakadó eme jelenség legfőbb vesztese a hatalom hivatkozási eszméje: a marxizmus.

A túlfűtött koncepciók, az elképzelések vívjanak egymással nyilvános mérkőzéseket. Az adóval, árákkal frusztrált állampolgár ma már kezdi látni a vélemények kavalkádját — az elrendeződés tenciája nélkül. A tévedések tévedések, a rögeszmék rögeszmék, a féligazságok féligazságok maradnak ha egymás tévedései nem sarkallanak bennünket új felismerésekre.

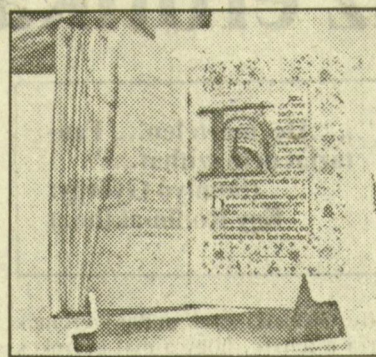
2. Szemnek, fülnek egyaránt élvezetes, ha a teoretizáló hajlamú értelmiség egymással vitatkozik a nyilvánosság fórumain. Mindez az értelmiség és a politikai elit belső ügye marad azonban, ha vitáinkat nem kapcsoljuk össze világosan az embereket ma foglalkoztató gondok, a hétköznapok ellentmondásainak elemzésével. Az egymás közti vitának ma akkor van értelme, ha azok a néphez is szólnak. (Még akkor is, ha a dolgozó nép nem ér rá effélekét olvasni!) Ehhez többek közt magyarátni kellene a tudomány, a publicisztika „belső használatban” túlfinomult, áttűnő nyelvvezetét. Röviden, sarkítva, figyelemkeltően — de mégsem az öncélú odamondogatás kéjes bűvöletében — (is!) kell írni az ideológiáról. Az emberek évezredek óta ha mást nem, lelki nyugalmodat várják a szó erejétől. — A szó hitelének visszanyerése nélkül a szocializmus reformja sem lehetséges.

3. A tudományos, a publicisztikai, a helyi közösségi, a pártalap-szervezeti viták eredményei akkor is elsikkadhatnak, ha ezeket rutin-szerűen, az eddig szokásos csatornákon gyűjtik be. Azaz ha a politikai adminisztráció csupán „felössze-gi”. [Ugye nyájas olvasó, milyen borzasztó szót ötlött ki a tudomány a (terv) lebontás ikerpárjával.] Egy matematikus kollegám fogalmazta meg érzékletesen e veszélyt: vélemény lesz ilyen is, olyan is, pártos is, szélsőséges is, kritikus is, önkritikátlan is. A szélrózsa minden irányába mutató egyenlően súlytalan vektorok (nyilacsákák) eredője a semmi!

Politikai értékű demokratikus fórumokon kell összegezni a szellemi pezsgés hozadékait. Erdemleges szellemi vita politikai demokrácia, politikai reform nélkül meddő ábránd. Tényleges politikai kompromisszum az ideológia reformja csak ott lehetséges, ahol a vélemények valós érdekekhez kötődnek, ahol a koncepciógyártásnak, politikai tétje van. Ma vannak heves viták, vannak az apparátus által rendezett „véleménybeszolgáltatási” fórumok, van versengés a radikalizmusban, az odamondogatásban. Am valahogy a végén túl sokszor és gyanúsán egyetértünk egymással, hogy aztán hazafelé menet tovább morogjunk magunkban. Nem tekinthetők igazi vitáknak azok, amelyeket a különvéleményeink, rögeszméink érintetlenül túlének. Ma ezért is tűnhet úgy sokak számára, hogy az egyetlen szellemi frontvonal a dús szellemiségű kritikus értelmiség és az őt meg nem hallgató politika között húzódik.

GÉCZI JÓZSEF

HOLLAND KÖNYVKIÁLLÍTÁS A SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

Régi kódex (1500 körül)

Részlet Ovidius Publius főművéből az Átváltozások-ból

Picart legismertebb metszetgyűjteményéből „Herkules és a mérgező lehetetlen lernai hidra”

Németalföldön és Magyarországon egyazon évben, 1473-ban kezdődött meg a gazdag kódexirodalomra épülő könyvnyomtatás. Hollandiában tanult nyomdászatot 1683-tól Misztófalusi Kis Miklós, aki olyan tökéletes-ségre vitte a betűmetszés művészetét, hogy amszterdami betűvel egy virágzó korszakot jelölnek a németalföldi könyvészetben. Természetesen ott vannak Misztófalusi Kis Miklós mintalapjainak hasonmásai is — más, Hollandiában nyomtatott hungárikák között — azon a kiállításon, amelyet a várban, az Országos Széchényi Könyvtárban rendeztek. A március 13-ig látogató kiállítás nemzeti könyvtárunk gazdag gyűjteményéből méltón mutatja be a holland

könyv útját a kézzel írott kódexektől és a pergamenre rajzolt térképektől a fejlett nyomdaiparig, -technikáig.

Tárgykörök és tudományágak szerint csoportosítva láthatók a vitrinekben a remekmű könyvek. Kunigunda szerzetesnő imakönyve 1500-ból, egy korai holland ösnyomtatvány 1479-ből. Az első — 1499-ben nyomtatott — számtankönyv, amelynek szerzője Georgius de Hungaria, azaz magyarországi György mester.

Az Utrechtben megindult könyvnyomtatásnak hamarosan más németalföldi városokban is akadt követője. A világ könyvművészetében is élen járt az antwerpeni Plantin műhely: ez a legjobb betűmetszőket, illusztrátorokat és rézmetszőket foglalkoztatta. Az 1576-tól 1825-ig fennálló Plantin-Moretus-nyomda ma könyvművészeti múzeum. A holland „arany század”-nak — a XVII. századnak — nagyszerű, Leidenben alapított kiadója volt az Elzevirek. Kis alakú kötetekért ma is minden pénzt megadnak a gyűjtők.

Az amszterdami Blaeu Officina rézmetszetei és atlaszai révén lett világhírű. A Széchényi Könyvtárban őrznek egy pergamenre kézzel rajzolt hajózási térképet, a Blaeu-ház alapítójától, Willem Janszoon-tól, a XVII. század elejéről. Az Atlanti-óceán és Földközi-tenger partvidékét ábrázoló, részletesen kidolgozott térképnek az az érdekessége, hogy nyugati tájolású. A nagyméretű színes lapot országcímerek és állatok rajza díszíti.

A Széchényi Könyvtár tulajdonában lévő régi könyveket egy 1947-től működő alapítvány, a Stichting de roos, azaz a Rózsa-alapítvány kiadványai egészítik ki a Holland Királyság korábbi magyarországi királykötetének, Godert William de Vos van Steenwijknek gyűjteményéből, amelyet a többhónapos bemutatóra kölcsönzött.

K. M.

KATONA JUDIT

Parancsolat

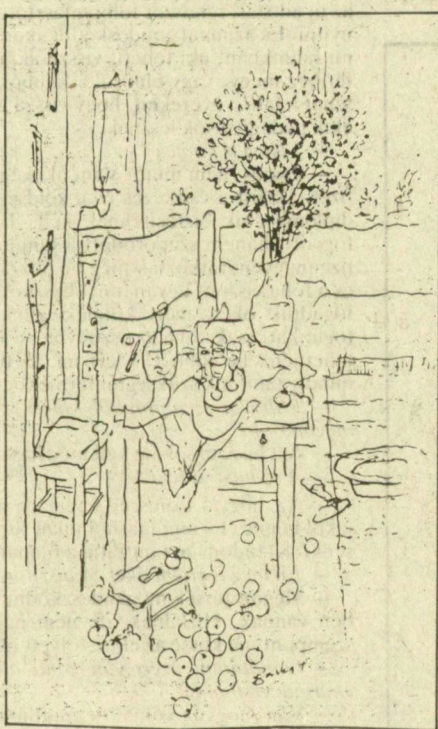
Tiszteld apádat és anyádat, tegyél eléjük tele tálat, szorítsd a széthulló egészet, mentsd ami ép és nem enyészhet

Melegíts hideg, híg leveskét, jönnék szikrázó, fagyos estek, lobbants tüzet, sírjon fatörzse, füsttel, parázssal sírj pörölve.

Egyre szürkébb a gond s beérik. Szakíts bimbót, ha nincs azért is, áztass idült bánatot, ázzon! Gondolkodj a megváltódáson.

Apádnak tiszta szó is kéne, borogatás anyád szívére. Kéiktsd a gondot, úgy fehérebb. Csíptesd az éjek kötelehez.

Minden időben csak te voltál áldatla múlt, békesség, zsoldár, hozz új törvényt s istened áldhat: tiszteld apádat és anyádat!

MEZEY ISTVÁN RAJZA